

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ, РЕЛІГІЙНІ ТА ЦІННІСНІ ВИМІРИ ПОЛІТИКИ

УДК 322

Бондаренко В. Д.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
УТВЕРДЖЕННЯ АВТОКЕФАЛІЇ ПРАВОСЛАВНИХ В УКРАЇНІ**

У статті розглядаються соціально-психологічні аспекти утвердження в Україні об'єднаної православної церкви з автокефальним статусом шляхом аналізу позицій влади, політичних партій та церковних структур, а також вплив цього процесу на загальні соціально-психологічні характеристики українського суспільства та його єдність. У статті доведено, що єдиним шляхом розв'язання кризи в українському православ'ї, а відтак і нормалізації розвитку усього релігійного середовища нашої країни є об'єднання усіх православних віруючих у рамках єдиної Помісної православної Церкви в Україні. Її становлення може стати реальністю лише у випадку об'єднання зусиль віруючих, суспільства, української держави і Вселенського православ'я, забезпечення цим зусиллям поступального й безперервного характеру.

Ключові слова: автокефалія православних в Україні, Церква і влада, УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ, Вселенський патріархат, Московський патріархат, морально-психологічна єдність нації.

Утвердження автокефалії православних в Україні, поза сумнівом, стало одним із найпомітніших процесів у житті нинішнього українського суспільства. Події, пов'язані з незалеженням православних в Україні, в добу її новітньої історії мали характер безперервної боротьби з боку тієї частини православних віруючих і церковних структур, які явочним порядком проголосили свою незалежність – Української Православної Церкви Київського патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви, а також значної частини Української Православної Церкви, що перебуває у канонічному єднанні з Московським патріархатом, яка відчувала неприродність свого становища, пов'язаного з організаційним входженням до складу церкви, яка обстоювала інтереси Росії в Україні.

Політичне керівництво України також у різний спосіб і з різною інтенсивністю відстоювало незалеження православних в Україні. Усі попередники нинішнього глави держави були активними прихильниками автокефалії православних в Україні. Виключення складала лише позиція Віктора Януковича, який, попри власні публічні декларації, був прихильником повернення усіх православних українців до складу Московського патріархату в особі Української Православної Церкви, що була і є невід'ємною складовою частиною РПЦ.

У зв'язку зі сказаним сьогоднішні зрушення у питанні отримання автокефалії православними в Україні слід було б розцінювати як результат багаторічних зусиль мільйонів віруючих, керівництва відповідних релігійних організацій і влади. Нинішня ж ситуація, що склалася навколо цього питання, демонструє лідерство влади у справі незалеження православних в Україні. Це породжує у суспільстві складне психологічне сприйняття такого розподілу активності суб'єктів цього процесу. Тому нині навіть на рівні політичного класу нерідко доводиться чути сумніви щодо доречності такого рівня активності держави у справі незалеження православ'я в Україні. У середовищі простих людей така ситуація викликає ще більше питань і створює умови для появи і зростання психологічних пересторог у сприйнятті цього процесу. Насправді українська влада не переступає поріг дозволеного. Вона не втручається у внутрішні справи церкви, а лише намагається допомогти у розв'язанні важливої суспільно-церковної проблеми, що турбує українців від самого початку реалізації ідеї державної незалежності України. Нинішня українська держава як інтегральний інститут намагається допомагати іншому суспільному інституту – церкві –

врегулювати питання свого статусу, за умови її існування в рамках національної держави. Це цілком нормальні речі, однак владі слід було б не стільки підкреслювати свою активність і дієвість у розв'язанні питання утвердження автокефалії православних в Україні, скільки напрацьовувати механізми мінімізації можливих ускладнень, що виникатимуть у процесі реалізації творення єдиної церкви з новим незалежним статусом.

З великою долею вірогідності можна стверджувати, що у значній кількості випадків, пов'язаних зі зміною парафіяними своєї юрисдикційної приналежності, ці питання не будуть вирішені шляхом консенсусу. Частина віруючих, з тих чи інших причин, побажають залишатися в тому ж статусі, у якому вони перебували по нині, а частина виявлять бажання стати членами нової об'єднаної церкви. У такій ситуації справа завершиться розділенням парафії, а відтак і майновими суперечками. Саме тому владі слід було б запропонувати механізми розв'язання таких питань, аби максимально легалізувати зміни, що відбуватимуться, надати їм цивілізованої форми, запобігти можливому протистоянню сторін та забезпечити максимально комфортні умови для подальшого функціонування розділених парафій. З цією метою, з нашої точки зору, необхідно було б не лише законодавчо відпрацювати механізми зміни православними парафіями своєї юрисдикції, але й запропонувати уніфіковані підходи до створення комісій на місцях, які об'єктивно й гласно допомогли б віруючим розв'язати їхні проблеми, пов'язані з юридичним перепідпорядкуванням їхніх парафій. Такі комісії, із залученням представників місцевої, а також виконавчої та представницької влади вищого рівня, правоохоронних органів, громадянського суспільства тощо, за своїм складом повинні були б утворюватися в однаковий спосіб по усій країні, аби ефективно і справедливо розв'язати проблеми віруючих і мінімізувати можливі звинувачення влади у авторитарному способі розв'язання церковних проблем, а тим більше у залученні з цією метою правоохоронних органів, парамілітарних утворень, т. з. «націоналістичних формувань» чи інших суспільних структур.

Наявність таких механізмів спростила б не лише розв'язання проблем поділу релігійних громад, але і забезпечила б облаштування їхнього подальшого співіснування у межах одного населеного пункту. Вищезгадані комісії могли б ефективно розглядати питання можливого почергового богослужіння двох новоутворених громад в одному храмі або надання одній із них іншого пристосованого приміщення чи будівництва нового храму або молитовного будинку. Ця робота могла б суттєво послабити психологічну напруженість, що вже проявляється і неодмінно буде наростати у православному середовищі країни. Вона б додала процесові переформатування в українському православ'ї психологічної упевненості у повній підконтрольності цього процесу, відсутності суб'єктивізму при прийнятті тих чи інших рішень. Адже саме справедливе розв'язання цих складних питань може стати не лише на перепоні можливого громадянського протистояння, а й гарантує нормальне просування до подальшого зростання впливу автокефальної православної церкви в Україні.

Поведінка влади, яка не зводиться до констатацій важливості того, що відбувається в українському православ'ї, тим більше не до вивищення своїх заслуг у процесі утворення автокефалії православних в Україні, а демонструє впевненість у кінцевому результаті великої багаторічної роботи мільйонів людей та вивірених розрахунок, спрямований на недопущення руйнування громадянського миру, завжди позитивно впливатиме на психологічні настрої усіх суб'єктів, залучених до розв'язання проблеми утвердження автокефального статусу православної церкви в Україні. Саме завдяки поведінці влади церковне священноначалля, духовенство і парафіяни зможуть поставитися до ситуації, що склалася, з розумінням, не драматизуючи її і не розпалюючи ворожнечу, виходячи з визнання права кожного на свободу вибору.

У нашій ситуації, коли країна стоїть напередодні президентських, а згодом і парламентських виборів, помітну роль у процесі унезалежнення православних в Україні, можуть відіграти політичні партії і провідні політики. У процесі політичної агітації це питання може перетворитися на своєрідний прапор, здатний суттєво консолідувати або розпорошити підтримку кожного з них у певних регіонах країни та серед різних верств

населення. За обставин, що складаються, політики і політичні сили повинні були б перейнятися відповідальністю за долю своєї країни та її народу, виходячи хоча б з того, що незалежнення православних в Україні є здійсненням історичної правди щодо великого православного народу, який як і інші православні народи має право мати свою автокефальну православну церкву.

Тут усім слід пам'ятати, що поява в Україні автокефальної православної церкви ще більше зміцнює світове православ'я. У цьому випадку в Україні не стається нічого трагічного. Лише будуть співіснувати дві легітимні православні юрисдикції, як це є у багатьох країнах. Натомість почнуть розв'язуватися інші проблеми і диспропорції духовно-релігійного життя нашого народу, що об'єктивно формувалися тут саме з причини відсутності православної єдності. Тому кожен, хто прагне сильної України, повинен прагнути релігійного миру, серцевину якого складає врегулювання ситуації у православному середовищі.

На рівень соціально-психологічної напруженості в українському суспільстві у зв'язку із незалежненням православних в Україні, окрім влади, відчутно впливатимуть усі суб'єкти цього процесу. Не вдаючись у даному випадку до аналізу зовнішніх впливів (Вселенська та Московська патріархії, інші автокефальні православні церкви, влада Російської Федерації, політики з різних країн, міжнародні політичні, правозахисні та інші організації тощо), проаналізуємо дію внутрішніх чинників, що також здатні загострити ситуацію, посягти психологічну невпевненість в середовищі православних, а тим самим ускладнити не лише перебіг процесу незалежнення православних в Україні, а й ситуацію у країні загалом, оскільки йдеться саме про православ'я – домінуючу величину нашого духовно-релігійного життя, доля якого зачіпає величезну кількість наших віруючих громадян.

У першу чергу поговоримо про безпосередніх учасників процесу становлення в Україні єдиної автокефальної православної церкви. Це три православні церковні структури, що де-факто діють на території України – Українська Православна Церква, що входить до складу Московського патріархату, Українська Православна Церква Київського Патріархату та Українська Автокефальна Православна Церква. Позиція кожної з них має суттєві відмінності у питанні об'єднання і творення в Україні єдиної православної церкви.

Відомо, що відсутність єдності православних українців у питанні церковної архітекτονіки веде свої витоки з кризи ідентичності українців. Криза ідентичності є тим типовим явищем всякого постколоніального суспільства, що розвивається в умовах суперечностей між імперськими цінностями чи цінностями колишньої митрополії та цінностями суто національними. Оскільки українські землі по кількасот років входили до складу величезних імперій, то й не дивно, що питання відсутності спільних цінностей тут стоїть настільки гостро, що і сьогодні може провокувати довготривалі агресивні протистояння між їх носіями.

З точки зору суспільної психології така ситуація є цілком зрозумілою. З одного боку, є віками укорінена церковна структура, що має величезний авторитет у світовому православ'ї, є сотнями років напрацьовані усталені зв'язки церковних еліт, єдина система підготовки кадрів, система розв'язання матеріально-технічних проблем релігійних організацій, є глибинні духовні взаємовпливи та багато чого іншого, що робить входження частини православних українців до складу РПЦ цілком зрозумілим. З іншого боку, цьому протипоставлена інша тенденція, що зводиться до чіткого ув'язування українського православ'я з національним корінням, бажанням значної частини віруючих мати свою церкву, не пов'язану зі закордонними духовно-релігійними центрами, з намаганнями утворити власну церковну інфраструктуру, систему духовної освіти та релігійних засобів масової інформації тощо. Природно, що таке зіткнення інтересів буде викликати масове протистояння симпатиків цих двох тенденцій.

Найрішучішим чином на розв'язання цих протиріч, як засвідчує світова, а тепер уже й українська практика, впливає поява і зміцнення національної держави і визнання національно орієнтованої православної церкви іншими автокефальними православними

церквами, особливо древніми східними церквами – Константинопольським, Олександрійським, Антіохійським та Єрусалимським патріархатами. Визнання українського православ'я з боку Вселенського патріарха сьогодні як ніколи є близьким, слід очікувати і на позитивні кроки з боку інших древніх східних патріархатів. Така канонічна легітимізація українського православ'я полегшить підтримку законної автокефалії значними масами віруючих.

Однак сила інерції, що притягує частину православних українців до Московської патріархії, ще залишається суттєвою і співіснування двох легітимних православних юрисдикцій на території України матиме, судячи з усього, довготривалу перспективу. Природно, що з плином часу значна частина нинішніх симпатиків Московської патріархії буде переходити до складу новоутвореної об'єднаної православної церкви. Ця тенденція буде наростаючою. Спочатку вона реалізується на заході та в центрі України, а згодом – і на інших територіях. Природно, що цей процес буде іти повільніше на прикордонних з Росією територіях та в регіонах з домінуванням російськомовного населення, а також у великих містах півдня і сходу України. Значну роль у цьому процесі будуть відігравати монастирі, перехід яких до складу об'єднаної церкви з відомих причин буде сповільнений. Однак в кінцевому підсумку ситуацію визначатимуть самі віряни. Саме їхні настрої та симпатії впливатимуть на ставлення до переходу в об'єднану церкву як в середовищі церковно- і священнослужителів, так і серед єпископату. Соціологи вже давно вказують на міцніючу тенденцію до самоідентифікації православних віруючих, більшість з яких відносить себе до симпатиків Київського патріархату та УАПЦ або до просто православних, – віруючих, які не бажають афішувати свою приналежність до церков УПЦ Московського патріархату.

Агресивна позиція Росії щодо нашої країни, анексія Криму, війна на Донбасі – все це впливає на зміну симпатій православних віруючих на користь національно орієнтованих церков, а, відтак, і на користь об'єднаної церкви. Тим більше, що Московська патріархія підтримує і виправдовує агресію Росії проти України, намагається надати їй богословської санкції та виправдання. У руслі настанов московського священноначалля діє і значна частина духовенства УПЦ Московського патріархату, не визнаючи агресії Росії, звинувачуючи українців у розв'язанні громадянської війни та відмовляючи українським громадянам у звершенні священнодійств та обрядів. Така лінія поведінки цієї церкви здатна лише пришвидшити відхід від неї значної частини віруючих і сприяти їх переходу до об'єднаної церкви. А самій УПЦ це загрожує перетворенням в Україні у таку церковну структуру, яка змушена буде відкрито визнати свій нерозривний організаційний і духовний зв'язок з РПЦ із відповідними змінами у своїй назві та статусі. Втім, це, очевидно, буде досить довготривалий процес, у який з часом можуть вноситися суттєві корективи.

Найбільший вплив на основний вектор розвитку православного середовища в Україні та інтенсивність перебігу подій, пов'язаних із унезалежненням православних, будуть мати також якісні характеристики об'єднання національно орієнтованих православних церков у єдину церковну структуру та дії об'єднаної церкви. Саме від цього значною мірою буде залежати як активність підтримки віруючими самої ідеї автокефалії православних в Україні, так і визнання цієї церкви з боку інших автокефальних церков. Відтак, сам перебіг об'єднувального процесу у становленні об'єднаної церкви набуває характеру самоцінності. У випадку коли він буде реалізований у ефективний спосіб, тоді об'єднання православних в Україні навколо ідеї автокефалії залишить в українському суспільстві позитивні враження і забезпечить швидкий прогрес цієї церкви. Коли ж саме об'єднання буде проблемним, то це матиме негативні наслідки для новоствореної церкви та її майбутнього.

Кожен з потенційних учасників об'єднувального процесу – УПЦ КП, УАПЦ та УПЦ підійшли до цього історичного рубежу з різними настроями і планами. Українська Православна Церква Московського патріархату, судячи з усього, у своїй політиці має намір і надалі зберігати свою ієрархічну підпорядкованість Москві як духовно-релігійному центру. При цьому значна частина цієї церкви безумовно перейде до об'єднаної церкви. Це стосується, у першу чергу, західних та центральних її єпархій. Значна частина духовенства,

включаючи і єпископів, змушені будуть зробити це не лише під тиском антиросійських настроїв парафіян, але й виходячи із власних переконань у тому, що український народ, як і інші православні народи, гідний мати свою автокефальну православну церкву і вийти з тіні агресивного північно-східного сусіда.

Загалом можна сказати, що якби подібні настрої домінували в УПЦ загалом і вона б погодилася взяти повноцінну участь у об'єднавчому процесі то, виходячи з питомої ваги її священства та єпископату, вона могла б зайняти провідні позиції в об'єднаній церкві, а її представник міг би очолити цю церкву. Однак російська домінанта тут явно переважає і відхід віруючих, парафій та інших структурних підрозділів з цієї церкви до церкви об'єднаної буде відбуватися упродовж тривалого часу. Тим більше, що ці настрої, як уже зазначалося, активно підігріваються і будуть підігріватися Московською патріархією, яка прагне радше зберегти в Україні власну присутність, а не мати тут велику і дружню до неї православну церкву.

У психологічному плані об'єднавчі процеси багато в чому будуть залежати від особи предстоятеля об'єднаної церкви. Фігура її патріарха буде або притягувати нові і нові маси віруючих до цієї церкви, або гальмуватиме цей процес, робитиме його в'ялим і безініціативним. Тому якщо для віруючих, священства і єпископату УПЦ, які забажають влитися до об'єднаної церкви, цей крок більшою мірою означатиме переборювання у собі вікової меншовартості та відновлення історичної справедливості щодо українського народу, то для прибічників Київського патріархату та УАПЦ провідну роль буде грати чесність і прозорість виборів предстоятеля об'єднаної церкви, можливого реформатування єпархіального поділу, формування центральних структур церкви та заміщення керівних посад у цих органах. При цьому не слід забувати, що попри усю важливість перелічених вище проблем, вони не здатні визначально негативно вплинути на перебіг процесу об'єднання православних українців у єдиній церкві з причин того, що саме творення єдиної церкви і отримання нею незалежності з рук Вселенського патріарха є чи не єдиним шляхом до повернення мільйонів православних українців у канонічне поле і повноцінне входження їхньої церкви у світову православну спільноту.

Завершення процесу творення об'єднаної Української православної Церкви з автокефальним статусом не повинно залишити в народі психологічного відчуття появи нового протистояння на релігійному ґрунті, а навпаки – відкритості цього процесу, наявності реальної можливості влитися у об'єднану церкву. Співіснування ж на території України двох канонічних православних юрисдикцій, хоча і нестиме в собі дух змагальності, але не обов'язково має означати протистояння, а тим більше – силові акції чи боротьбу між православними цих двох юрисдикцій. Важливо, щоб доленосні зміни, що їх несе у собі становлення об'єднаної Української православної Церкви, не порушували, а зміцнювали морально-психологічну єдність нації, її віру у майбутнє України. Всебічне зміцнення нашої держави, її економічне зростання, покращення суспільної організації, поліпшення життя людей тощо, автоматично потягнуть за собою зміцнення об'єднаної Української православної Церкви, пришвидшать процеси її становлення та об'єднання навколо неї абсолютної більшості українців.

Використана література:

1. Здіорук С., Токман В. Україна на шляху конституювання Помісної православної церкви. Релігійна панорама. 2009. №11. С.46-62.
2. Саган О., Здіорук С. Помісна Православна Церква: проблеми і прогнози конституювання. Частина I. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/26674-ukrayinska-romisna-pravoslavna-cerkva-problemi-i-prognozi-konstituyuvannya.html> (дата звернення: 24.10.2018)
3. Саган О., Здіорук С. Помісна Православна Церква: проблеми і прогнози конституювання. Частина II. URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/26675-ukrayinska-romisna-pravoslavna-cerkva-problemi-i-prognozi-konstituyuvannya.html>

romisna-pravoslavna-cerkva-problemi-i-prognozi-konstituyuvannya-chastina-ii.html (дата звернення 24.10.2018)

4. Здіорук С., Токман В. Вичавлюючи Москву по краплині. *Дзеркало тижня*. URL: <https://dt.ua/internal/vichavlyuyuchi-moskvu-po-kraplini-.html> (дата звернення: 25.10.2018)

5. Зуев П. Киевское распутье. *Зеркало недели*. URL: https://zn.ua/SOCIETY/kyevskoe_rasputie.html (дата звернення: 25.10.2018)

6. Чорноморець Ю. П. Перспективи створення канонічної помісної церкви в Україні. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова [зб. наукових праць]. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія; ред. рада: В. П. Андрущенко. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип.34 (47). С. 96-110.

7. Чорноморець Ю. Украинское и российское православие: необходимость «перезагрузки». URL: https://risu.org.ua/article_print.php?id=45421&name=open_theme&lang=ru (дата звернення: 30.10.2018)

8. Штифурко Т. Андрій Юраш: Томос приведе до об'єднання церков – і більшість в УПЦ (МП) буде «за» URL: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/71750/ (дата звернення: 21.10.2018)

Bondarenko V. Social and Psychological Aspects of Implementing Orthodox Autocephality in Ukraine

The author examines social and psychological aspects of implementation of a united Orthodox church with an autocephalous status in Ukraine. The position of authorities, political parties and church institutions are analyzed, as well as the effect of this process on the general social and psychological characteristics of Ukrainian society and its unity. The article shows that the only way of solving the crisis in the Ukrainian Orthodox Church, and hence the normalization of the development of the whole religious environment of our country, is the unification of all Orthodox believers within the framework of a single Local Orthodox Church in Ukraine. Its formation can become a reality only in the case of combining the efforts of the believers, society, the Ukrainian state and the Ecumenical Orthodox Church, and ensuring that these efforts are progressive and continuous.

Keywords: Orthodox autocephality in Ukraine, church and authority, Ukrainian Orthodox Church (Kyiv Patriarchate), Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Church, Ecumenical Patriarchate, Moscow Patriarchate, moral and psychological unity of nation.

УДК: 72 (477.85-25) «1918/1940»

Богатирець В. В., Мельничук Л. Н¹

ФЕНОМЕН ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ: АРХІТЕКТУРНИЙ АСПЕКТ ТА ПОЛІТИЧНІ КОНТЕКСТИ

«Чернівецька архітектурна толерантність» унікальне та неповторне явище історії, політичного життя та культури, що здійснило значний вплив на формування своєрідного і феноменального у своїй екстраординарності історичного середовища центрального містобудівного ядра Чернівців. Досліджуючи історію архітектури будинків та вулиць виявлено, що вони створюють єдиний архітектурний ансамбль, хоча й належать до різних історичних епох. Важливий внесок у створення архітектурного «обличчя» Чернівців було

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом за договором № Ф77/95-2018